

Agentschap Onroerend Erfgoed

Vlaamse overheid
Lange Kievitstraat 111-113 bus 53
2018 ANTWERPEN
T 03 224 62 10
www.onroerenderfgoed.be

Toneelhuis
t.a.v. Dhr. Carl Meeusen
Orgelstraat 7
2000 ANTWERPEN

uw bericht van	uw kenmerk	ons kenmerk	bijlagen
5/12/2017		4.002/11002/337.1	
vragen naar /e-mail		telefoonnummer	datum
Rudy De Graef rudy.degraef@vlaanderen.be		03 224 62 16	21/01/2018

Betreft: Bourlaschouwborg
Aanvragers: Het Toneelhuis
Ligging: Komedieplaats 18 te 2000 Antwerpen
Kadastraal: Wijk C, art. 14 (deel) nr. 1063a
Onderwerp: Advies over Masterplan Bourlaschouwborg

Geachte heer

Het agentschap Onroerend Erfgoed heeft op 5 december het masterplan Bourlaschouwborg ontvangen, met de vraag naar ons standpunt over uw project.

Wij gaan hier graag op in en geven u in deze brief ons standpunt en onze opmerkingen over het masterplan mee.

0. Uitgangspunten

1. Het betreft de Bourlaschouwborg of Koninklijke Nederlandse Schouwborg. Deze voormalige 'Koninklijke Fransche Schouwborg' werd op 27 april 1938 bij Koninklijk Besluit beschermd als monument omwille van het algemeen belang gevormd door de artistieke en historische, in casu oudheidkundige waarde. Daarnaast worden ook werken voorgesteld aan het Schermenmagazijn in de Orgelstraat 7, dit gebouw is opgenomen in de vastgestelde inventaris van het bouwkundig erfgoed. Tenslotte worden ook ondergrondse werken voorzien in de Orgelstraat zelf. Het betreft hier de vastgestelde archeologische zone 'Historische Stadskern van Antwerpen'. Het geheel ligt in de UNESCO werelderfgoed bufferzone van het Museum Plantin-Moretus.
2. We beoordelen hierbij de bundel Masterplan Bourlaschouwborg, DRDH Architect – Julian Harrap Architects, Arup Theatre Consultants, Arup Acoustics, ABT, RCR, d.d. 1 december 2017, 85p.

- Op 3 januari 2018 werd het masterplan ook aan ons gepresenteerd met een powerpointpresentatie 'Masterplanpresentatie Stuurgroep-Erfgoed 08122017', deze presentatie wordt hier niet beoordeeld, elementen zoals de raming die daarin getoond worden, komen dus niet aan bod in dit advies.

1. Beoordeling van het project

Het masterplan voorziet om een derde grote verbouwing uit te voeren, net als de eerdere grote bouwplannen onder Dens (1865) en Van Mechelen (1903) van dit gebouw van Pierre Bourla uit 1927-1834, naast de restauratie van 1993. Een gedegen kennis en waardering van de Bourlaschouwburg en haar erfgoedelementen en -kenmerken vormt hiervoor de basis. Het bouwhistorisch onderzoek, de inventarisatie van de erfgoedelementen en de beheersdoelstellingen in het beheersplan zijn door ons doorgenomen om de voorstellen in het masterplan te kaderen en af te wegen tegen de erfgoedwaarde van het beschermd monument.

Bij het masterplan zijn bovendien ook bijlagen gevoegd, meerbepaald het programma van eisen (plan van noden) en de rapporten theatertechnieken, akoestiek, stabiliteit, bouwfysica, technische installaties, brandveiligheid, asbest en kostenraming. Deze bevatten aanbevelingen voor een verder gebruik van de Bourlaschouwburg als hedendaags theater, zoals gewenst door de eigenaars en gebruikers. Ook deze bijlagen zijn doorgenomen. De afzonderlijke studies in de bijlagen bevatten ook aanbevelingen, die in het masterplan niet expliciet aan bod komen (zoals bv. versteviging van de vloeren van de balkons en foyer, akoestische pleister op plafond rondgang, ...). Dit preadvies spitst zich toe op de maatregelen, die wel zijn opgenomen in het masterplan. De uitvoerbaarheid van de andere maatregelen zal bekeken worden bij de uitwerking van een effectief restauratiedossier, aangezien de uitvoeringsdetails doorslaggevend zullen zijn om de impact op de erfgoedwaarde te kunnen evalueren.

De bij het masterplan gevoegde plannen beschouwen wij als illustratie om de basisprincipes van het masterplan te verduidelijken, maar zijn niet in detail geanalyseerd.

1. Algemeen

Als één van de hoofddoelen (zie p. 8) zou zeker ook 'de instandhouding en versterking van de erfgoedwaarden en -kenmerken van het gebouw' moeten opgenomen worden. Ook al zullen zij, omwille van de ambitie om een volwaardige theaterervaring te realiseren, soms geïmpacteerd worden.

2. Aanpassing publiekszaal ivf zichtlijnen

Het masterplan concentreert de aanpassingen in de publiekszaal op de parterre, waardoor de balkons integraal behouden kunnen worden. Uit de bouwgeschiedenis blijkt dat de parterre in het verleden reeds de grootste aanpassingen heeft gekend. De keuze om wederom de nieuwe ingrepen in de parterre te concentreren is vanuit erfgoed oogpunt het meest aangewezen.

3. Historische theatertechniek: Verlagen van het ondertoneel en de scène + aanpassingen in toneeltoren

De historische theatertechnische installatie van de Bourlaschouwburg heeft een zeer hoge erfgoedwaarde. Het masterplan gaat uit van de verlaging van het ondertoneel en de scène. Dit voorstel verzoent de erfgoedwaarden (behoud historische opstelling met hellende vloer, integraal behoud ondertoneel) met de noden van het hedendaags theater (vlakke vloer en goede zichtlijnen).

Uit de stabiliteitsstudie (bijlage D, p.16) blijkt echter dat er nog geen zekerheid is dat het ondertoneel in zijn geheel kan worden verlaagd. Indien dit niet mogelijk zou zijn, betekent het een demontage van het volledige ondertoneel met een reëel risico op schade. Verder onderzoek is noodzakelijk om aan te tonen dat het ondertoneel inderdaad zonder verlies aan erfgoedwaarde verlaagd kan worden. Dit is een voorwaarde om het masterplan te kunnen realiseren.

In het voorstel wordt daarenboven gesteld dat de historische ondertoneelconstructie tijdelijk omhoog zou worden getild, o.i. is het wel noodzakelijk qua 'stabiliteitstechnisch' in detail te onderzoeken, aangezien deze constructie nu enkel op druk belast wordt en niet op trek.

Ook moet aangetoond worden dat de verlaging van het ondertoneel een hergebruik van de historische theatertechniek niet hypothekeert. Uit het beheersplan blijkt bovendien dat de achterste zone van de scène deels de oorspronkelijke vloer, met valluiken en dergelijke bevat. Hiermee is in het masterplan geen rekening gehouden. De integratie van deze oorspronkelijke vloer moet worden onderzocht in de verdere uitwerking van het project.

Een aandachtspunt is ook de effectieve uitwerking van de vlakke scène. Het nu voorgestelde systeem met blokken lijkt op het eerste zicht een probleem van stockage ervan op te leveren, indien met toch de hellende scène wil gebruiken. Mogelijk zijn er andere oplossingen (platformliften) die de historische scène niet impacteren.

Om de nieuwe trekken (en de ondersteunende staalconstructie) in te brengen in de toneeltoren, zal er een grote verwevenheid tussen de nieuwe trekkeninstallatie en de historische theatertechnische installatie nodig zijn. Dit heeft een impact op de dwarsbruggen, zijbruggen, machines boventoneel ... De te vinden compromis tussen beide zal het onderwerp uitmaken van verdere besprekingen. Het voorstel om de houten mechanismen te vervolledigen en ze eventueel in te kunnen zetten bij historische voorstellingen is waardevol en kan verder onderzocht worden.

4. Akoestiek

In functie van een verbetering van de akoestiek worden verschillende voorstellen geformuleerd, zoals het plaatsen van tapijten in rondgangen en het afsluiten van de deuren naar de parterre. In bijlage C wordt dit meer in detail uitgewerkt. De impact van deze maatregelen op de erfgoedwaarde is afhankelijk van de uitvoeringsdetails en moet het onderwerp uitmaken van verdere besprekingen. Er moet daarbij onder meer bekeken worden wat de impact op historische vloerbedekkingen en muurafwerkingen is en op het totaalbeeld.

5. Verplaatsing trappartijen en aanpassingen voorbouw

Het voorstel om de verschillende trapkernen in en aansluitend bij de voorbouw te vervangen door nieuwe verticale circulatiekernen betekent een herwaardering van Bourla's oorspronkelijke concept voor de historische salons en de inkomfoyer. Dit voorstel mag verder worden uitgewerkt.

Het masterplan vermeldt ook dat deze ingreep een waardige plek biedt aan het café in de rotonde. We begrijpen dat dit dan zou verplaats worden naar ruimte 2.2 (zie p. 36), zodat de inkomrotonde opnieuw vrijkomt, wat een aanzienlijke verbetering zou zijn.

6. Achterbouw

Het laten aansluiten van de nieuwe binnenindeling op de gevelopeningen betekent een herwaardering van het oorspronkelijke ontwerp. Uit het beheersplan blijkt dat de erfgoedwaarde van het interieur van de achterbouw beperkt. Een ingrijpende verbouwing is dus mogelijk.

7. Ondergravingen ifv opslag en circulatie

De voorziene ondergravingen in functie van opslagruimtes en circulatie, en voor het verlagen van het ondertoneel, zijn zeer groot. Uit de bijgevoegde stabiliteitsstudie blijkt dat deze ondergravingen technisch haalbaar zijn. Het programma van noden van het Toneelhuis vraagt deze extra ruimte en gezien de hoge erfgoedwaarde van het exterieur en interieur van de Bourlaschouburg zijn uit- of inbreidingen elders in of aan het gebouw niet haalbaar. Deze uitgravingen zullen wel een impact hebben op het archeologisch erfgoed en hiervoor moeten de nodige flankerende maatregelen worden voorzien. Het geniet hierbij de voorkeur dat de impact op het archeologisch erfgoed zoveel mogelijk wordt beperkt.

8. Energie en technische installaties

Het uitvoeren van aanpassingen op dit vlak is zeker een mogelijkheid, uiteraard steeds in overleg met onze diensten. Wat betreft de aanpassingen aan schrijnwerk en het plaatsen van dakisolatie verwijzen we alvast naar de afwegingskaders die hiertoe moeten toegepast worden en die op onze website te vinden zijn: <https://www.onroenderfgoed.be/nl/beheer/afwegingskaders-voor-beheer-van-onroerend-erfgoed/>

9. Raming

Dit aspect dient later bestudeerd te worden en vooral de visie op wat al dan niet premiegerechtigd is, zal onderwerp zijn van verder onderzoek. We kunnen alvast meegeven dat premies enkel bedoeld zijn voor maatregelen, werken of diensten die noodzakelijk zijn voor het behoud of de herwaardering van erfgoedkenmerken en -elementen van beschermd onroerend erfgoed. Uiteraard verlenen we daarbij advies, meerbepaald over de verschillende premiemogelijkheden en over de beste aanpak voor een gefaseerde restauratie en verbouwing en de bijhorende uitwerking van de restauratiedossiers.

Conclusie

Het voorliggend masterplan is het resultaat van een zeer gedegen onderzoek en overleg met alle betrokken partijen. Deze aanpak heeft geresulteerd in een evenwichtig masterplan, dat de basis kan vormen voor een voortbestaan van de Bourlaschouburg als hedendaags theater én als monument met een hoge erfgoedwaarde.

Binnen het kader van huidig masterplan is geen onderzoek gedaan naar de mogelijkheden inzake het opvoeren van historische uitvoeringen. Het masterplan stelt wel dat er geen ingrepen mogen gebeuren die het onmogelijk maken de historische theatertechnieken operationeel te herstellen. Dit basisprincipe ondersteunen wij volledig. Om tot een echte herwaardering van de zeer waardevolle theatertechniek te komen, willen we wel aanbevelen de nodige aandacht te besteden aan dit operationeel herstel. Enkel op basis van een grondig onderzoek naar het functioneren van de historische theatertechniek kunnen beslissingen inzake aanpassingen in het boventoneel en op de zijbruggen worden genomen, aangezien enkel zo de garantie op operationeel herstel kan worden geboden.

De uitvoering van het masterplan is afhankelijk van de mogelijkheid het ondertoneel te verlagen zonder verlies aan erfgoedwaarde. Het bijgevoegd stabiliteitsonderzoek biedt hierop nog geen garantie. Dit behoeft verder onderzoek.

We vragen om het Masterplan als bijlage aan het beheersplan toe te voegen.

2. Gevolgen van dit advies

Dit is geen formeel advies. De hierin geformuleerde opmerkingen en suggesties zijn louter richtinggevend en geven slechts een eerste standpunt van het agentschap over uw project weer. Uit deze brief kunnen dus geen bindende engagementen vanwege het agentschap worden afgeleid.

Pas in het kader van een concrete toelatings- of vergunningsaanvraag zal het agentschap een formele en juridische beoordeling maken, waarbij alle elementen van het ingediende dossier (opnieuw) zullen worden onderzocht.

Met vriendelijke groeten

Marc De Borgher
Directeur Beheer regio Noord

cc. Gemeente Antwerpen - Grote Markt 1, 2000 Antwerpen,
tav Johan Veeckman, adjunct-coördinator archeologie en monumentenzorg

